

Hrvatski stranački listovi u drugoj polovici 19. stoljeća.

Markovinović, Tea

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:079353>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

Tea Markovinović

**HRVATSKI STRANAČKI LISTOVI U
DRUGOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2019.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODSJEK ZA KROATOLOGIJU

Tea Markovinović

HRVATSKI STRANAČKI LISTOVI U DRUGOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA

ZAVRŠNI RAD

Mentor: izv. prof. dr. sc. Darko Vitek

Zagreb, 2019.

Sadržaj:

1. Uvod	4
2. Počeci novinarstva u Hrvatskoj	5
3. Stranačko novinarstvo.....	5
3. 1. Stranački listovi u Hrvatskoj	6
4. Listovi Narodno-liberalne stranke	7
4. 1. Pozor.....	8
4. 1. 1. Obzor pod Nezavisnom narodnom strankom	11
4. 2. Ostali listovi Liberalno narodne stranke	12
5. Listovi Samostalne narodne stranke	12
6. Listovi stranke prava.....	14
6. 1. Zvekan	14
6. 2. Ostali pravaški listovi	15
7. Zaključak	18
Popis literature	19
Sažetak	19

1. Uvod

Novinarstvo i politika oduvijek su bili blisko vezani, a posebnu su vezu imali u razdoblju narodnih preporoda kada su se počele razvijati političke stranke. Prve dvije formirane stranke bile su Hrvatsko-vugerska čiji su pripadnici poznati kao mađaroni ili unionisti, i Ilirska koja je nakon zabrane ilirskog imena 1843. preimenovana u Narodnu pa su pripadnici bili poznati kao narodnjaci. Već su tada narodnjaci imali svoje Ilirske, kasnije Narodne novine, ali pravi stranački listovi pojavili su se nakon razdoblja neoapsolutizma kada su nastale najvažnije stranke druge polovice 19. stoljeća. Te stranke su Narodna stranka, koja se nekoliko puta dijelila, i Stranka prava. U ovome će radu biti riječ o novinama tih političkih stranaka. Prvo će, kako bi bio jasan slijed događaja koji je doveo do stranačkog novinarstva, biti dan kratki pregled pojave novinarstva. Nakon toga bit će dan primjer stranačkog novinarstva iz svijeta. Točnije, iz Sjedinjenih Američkih Država koje su svoje razdoblje stranačkog novinarstva nazvale *party press era*. Nakon toga, u glavnom dijelu rada bit će ukratko predstavljene stranke, Narodna i Stranka prava, pa detaljnije predstavljen njihov najistaknutiji list, *Pozor (Obzor)* i *Zvekan*, te ostali relevantni listovi stranaka. Knjiga iz koje je preuzeta većina podataka o stranačkim novinama jest *Povijest novinstva Hrvatske: 1771.-1939.* Josipa Horvata, ali korišteno je još nekoliko djela sa sličnom tematikom.

2. Počeci novinarstva u Hrvatskoj

U Hrvatskoj se novinarstvo počelo razvijati u drugoj polovici 18. i prvoj polovici 19. stoljeća. To su omogućili prestanak osmanske opasnosti i nove ideje koje su stizale iz Francuske Napoleonovim osvajanjima. Začetnikom našeg novinarstva smatra se Pavao Ritter Vitezović koji je bio vlasnik prve tiskare u kojoj su se tiskali saborski zaključci i slično. Osim toga, on je izdavao razne letke, kalendare i publicističke spise. Prva tiskovina koja je periodički izlazila bile su *Ephemerides Zagrabieneses* što u prijevodu s latinskog, na kojem su objavljivane, znači *Zagrebačke novine*. Taj je tjednik pokrenut 1771. godine, a uređivao ga je, podrijetlom Čeh, Antun Jandera. Prve novine koje su izdavane na hrvatskom jeziku, izlazile su u Zadru za vrijeme Napoleonove vladavine, od 1806. do 1810. godine. Izlazile su dvojezično, na hrvatskom i na talijanskom pa su poznate i kao *Kraglski Dalmatin* i kao *Il Regio Dalmata*. Nakon toga, novine na hrvatskom spominju se 1813. kada je Antun Nagy zatražio dozvolu za izdavanje novina na *ilirskom* jeziku. Dozvolu je dobio iz drugog pokušaja 1814. godine, ali list koji se trebao zvati *Slavonski Feniks* nikada nije zaživio zbog nepovoljnih uvjeta. Sličnu je sudbinu nekoliko godina kasnije doživio i Đuro Šporer pa do 1832., kada je Ljudevit Gaj podnio zahtjev za izdavanje novina, nije bilo pokušaja pokretanja novina na hrvatskom jeziku. U međuvremenu su najobrazovaniji slojevi izdavali novine na njemačkom jeziku koje su unatoč kritikama da služe za germanizaciju naroda širile ilirske ideje. Primjerice, list *Croatia* koji je izlazio od 1839. do 1842. godine zalagao se za ujedinjenje svih Slavena. Osim toga, taj list Franje Župana najavljivao je članke pisane na jezicima koji nisu njemački te se neuspješno zalagao za pisanje pjesama na hrvatskom jeziku tako da je raspisivao natječaje (Najbar-Agičić, 2015, 54–64).

3. Stranačko novinarstvo

Iako i u Europi postoje primjeri stranačkog novinarstva, najzanimljiviji primjer jest onaj američki zato što u povijesti novinarstva SAD-a postoji razdoblje nazvano *party press era*, što u doslovnom prijevodu znači razdoblje stranačkih novina. Ideja novina koje zastupaju različite političke stavove slagala se s filozofijom građanskih sloboda koje je zastupao James Madison. On je jedan od autora Povelje o pravima čijim se prvim amandmanom garantira sloboda novina. *Party press era* razdoblje je na prijelazu iz osamnaestog u devetnaesto stoljeće, točnije između 1780-ih i 1830-ih. Tada se broj novina povećao s 35 na 1200. Glavno je obilježje tog razdoblja da su tadašnji novinski urednici dobivali financijsku pomoć određenih političkih stranaka. Ta je pomoć, odnosno poticaj, dolazio u obliku ugovora s vladom. Zadatak urednika bio je podržavati tu stranku, njene kandidate

i načela te kritizirati političke suparnike. To je bio jedan od najboljih načina da si novine osiguraju ekonomsku stabilnost (Bull, 2014).

Početkom tog razdoblja neki smatraju 1783., godinu kada je završila Američka revolucija, zato što su tada neke novonastale novine jasno stale na stranu novog političkog uređenja. Drugi tvrde da je razdoblje stranačkog novinarstva počelo 1789. godine kada su osnovane *Gazette of the United States* koje se smatraju prvim službenim glasilom neke političke stranke. U tome su razdoblju nastale i prve američke stranke. Prvi su bili republikanci i federalisti, a nakon njih su došli demokrati i američka verzija vigovaca koja je postojala svega dvadeset godina. Garantirana sloboda medija dovedena je u pitanje kada je 1798. godine predsjednik John Adams, u iščekivanju rata, donio *Sedition Act* kojim je zabranjeno kritiziranje federalne vlade. Taj zakon nije bio dugog vijeka zato što je nakon Adamsa došao Thomas Jefferson koji je smatrao da kritika vlade ne mora dovesti do revolucije (Bull, 2014).

Party press era završilo je 30-ih godina devetnaestog stoljeća kada se pojavio takozvani penny press, novine koje je bilo jeftinije objavljivati. To je omogućilo objektivnost i samostalno tiskanje novina bez pritiska političkih stranaka. Ipak, većina novina zadržala je status stranačkih listova pa tako podatak iz 1860. godine govori da je čak osamdeset posto novina bilo stranački pristrano (Bull, 2014).

3. 1. Stranački listovi u Hrvatskoj

Kao i u SAD-u, iako gotovo stoljeće kasnije, stranke su u Hrvatskoj nastale nakon revolucije te su ubrzo osnovale ili počele financirati listove kako bi imale svoja službena glasila. „[...] kašnjenje ove faze razvoja novinstva u Hrvatskoj u odnosu na razbijene zemlje, može se objasniti kašnjenjem promjena izazvanih industrijskom revolucijom te modernizacijskih procesa koji su osigurali raniju pojavu masovnog tiska razvijenog ne iz političkih pobuda, već kao komercijalnih poduhvata“ (Najbar-Agičić 2015, 113). Josip Horvat istaknuo je negativne strane stranačkog novinarstva te rekao da se takve novine više ne pišu za kritičke čitatelje već za stranačke pristaše koji su u tom razdoblju čitali samo novine svojih stranaka, a ostale smatrali izdajničkim. Horvat navodi kako je to negativna pojava u, tada mladoj, demokraciji zato što je uzgajala mržnju, zamagljivala stvarne potrebe naroda i gradila kultove političkih vođa (Horvat, 2003, 191).

Listopadskom je diplomom, 20. listopada 1860., prekinuto razdoblje neoapsolutizma te je uvedeno ustavno stanje. Oformljeni su pokrajinski sabori koji su predstavnike slali u Beč u Carevinsko vijeće, Josip Šokčević postao je hrvatski ban, a hrvatski je jezik vraćen u upravu i

školstvo. Od 1861. godine, kada se sastao Hrvatski sabor, počele su se, ponovno, stvarati i političke stranke: Narodno-ustavna stranka (unionistička), Narodna-liberalna i Stranka prava. Najvažnije pitanje po kojem su se zastupnici grupirali u stranke bilo je pitanje odnosa Hrvatske s Ugarskom i Austrijom. Točnije, u tada donesenom članku 42 trebalo je definirati hoće li Hrvatska i Ugarska biti u personalnoj ili realnoj uniji. Stranke su se podijelile na provladinu, umjereno oporbenu i sklonu konsenzus te na radikalno oporbenu (Najbar-Agičić, 2015, 113–114).

Već 1859., kada se počeo nazirati kraj neoapsolutizma, odvjetnik Eduard Vrbančić podnio je zahtjev za izdavanje novih novina u Zgrebu zato što je smatrao da postojeće novine ne zadovoljavaju javnu potražnju. Iako je prva molba odbijena, list *Pozor* pokrenut je 1. listopada 1860. godine. Prvi hrvatski humoristični list *Podravski jež* izašao je prvi i jedini put 1862. godine. Sličnu su sudbinu doživjeli i brojni drugi satirični politički listovi. Razlog tome jest vjerojatno to što satira tada nije bila ni toliko poznata ni popularna. Čak ni jedna od najznačajnijih satiričnih listova, pravaški *Zvekan*, nije bio vrlo popularan i prihvaćen dok je izlazio (Najbar-Agičić, 2015, 115–119).

4. Listovi Narodno-liberalne stranke

Većina pripadnika novonastale Narodne, odnosno Narodno-liberalne stranke, bili su oni koji su prije 1848. pripadali Ilirskoj stranci i ilirskom pokretu. Vođe stranka bili su Josip Juraj Strossmayer, Franjo Rački, Matija Mrazović, Josip Miškatočić, Bogoslav Šulek, Dragojlo Kušlan, Slavoljub Vrbančić, Ivan Perkovac i Milan Makanec. Njihovu je politiku Vaso Bogdanov podijelio na tri faze. U prvoj fazi, do potpisivanja hrvatsko-ugarske nagodbe 1868., stranka nije imala konkretnu politiku ni stav prema politici prema Beču i Pešti već je prema sklapanju nagodbe imala oportunistički pristup. U drugoj fazi, koja je trajala do 1873., stranka se borila protiv vladavine bana Raucha, ali je na kraju popustila i propustila priliku za popravljaj hrvatskog položaja revizijom Nagodbe. Nakon toga, uslijedila je treća faza u kojoj su narodnjaci preuzeli vlast dolaskom Ivana Mažuranića na banski položaj. U toj se fazi od stranke odvojio Milan Maknec koji je ostao vjeran borbi koju je stranka izdala počevši braniti Nagodbu. Dolaskom Khuena-Hederváryja na vlast i jačanjem Stranke prava, Narodna je stranka sve više slabila (Bogdanov, 1958. 621–728).

4. 1. Pozor

List *Pozor*, jedan je od najznačajnijih stranačkih listova, osnovao ga je Eduard Vrbančić. Budući da je u svome zahtjevu naveo kao je ta ideja potaknuta s više strana, pretpostavlja se da su ga neki od istaknutih preporoditelja, točnije Bogoslav Šulek i Mojsije Baltić, nagovorili da počne izdavati novine. S obzirom na to da Šulek nije bio rodом Hrvat i nije imao pravo zanimanje, a Baltić je bio državni činovnik, ne čudi da su za osnivača lista izabrali baš Vrbančića. On je, osim što je imao dovoljno novaca da se financira, bio je jedan od najradikalnijih predstavnika mlađe generacije preporoditelja. Djelovao je i za vrijeme apsolutizma kada je svojoj djeci zabranio da uče njemački jezik (Horvat, 2003, 168–169).

Prvotno je bilo planirano da list izlazi tri puta mjesečno, odnosno svakih deset dana. Horvat smatra da je razlog tome ili financijski, manja je kaucija bila za revije nego za novine, ili činjenica da su revije manje politički regulirane pa je tako bilo lakše popularizirati list i kasnije ga pretvoriti u novine. Koji god razlog bio, taj zahtjev nije prošao pa je ubrzo Vrbančić podnio drugi. Taj drugi zahtjev, za izdavanje dnevnika, podnio je 1860. godine kada još nije bila u potpunosti određena daljnja politika kraljevine, hrvatski je vraćen u upravu i školstvo, a hrvatskim je banom postao Hrvat, barun Josip Šokčević (Horvat, 2003, 169–171).

Prvi je broj *Pozora* izašao 1. listopada 1860. godine. Osim što je bio vlasnik, Edvard Vrbančić bio je izdavač i odgovorni urednik lista, a list je tiskan u tiskari Ljudevita Gaja. Ivan Perkovac, jedini drugi član redakcije, došao je tamo po Šulekovoj preporuci. List je izlazio svakim danom osim nedjeljom popodne na pola arka. Glavni je dio bio uvodni članak, koji je bio učena rasprava pisana za visoko obrazovane čitatelje, nakon kojega su dolazili tekstovi govora različitih političara, a ponekad i politički članci te pregledi novina i osvrti na vanjskopolitička događanja. List je još sadržavao dopise iz pokrajine, lokalne vijesti, oglasnik, lutrijski izvještaj te rubrike posvećene gospodarstvu, burzi i vremenskoj prognozi. U prvome je broju uvodnik bio naslovljen *Naša zadaća* i u njemu je Vrbančić izložio i obrazložio program lista. Prve godine svog izlaženja *Pozor* je, bez obzira na njihove svjetonazore, okupio sve političke ljude tog doba. Ono što im je bilo zajedničko bila je mržnja prema apsolutizmu i želja za ustavnosti. Ono što su prije bile ilirske ideje, sada je postalo jugoslavenstvo koje se u praksi odnosilo na Hrvatsku i Slavoniju uz Vojnu krajinu. Horvat navodi kako je 1860. godine došao kraj ilirskoj romantici zato što su nekoć politički bespravni mladi intelektualci postali malograđani koji sada posjeduju ili određeni imetak ili nekakav položaj i „sputava ih birokratska egzistencija“. Predvodnici skupine okupljene oko

Pozora bili su Franjo Rački i Josip Juraj Strossmayer. Budući da su obojica bili svećenici, u člancima lista moglo se nazirati da je njihovo jugoslavenstvo imalo i komponentu rimske crkvene politike. Odnosno, htjelo se iskoristiti za zbližavanje istočne i zapadne crkve. Što se tiče plemstva, jedini predstavnici koji su surađivali s listom su Ljudevit Vukotinović i Mirko Bogović kao predstavnici nižeg plemstva, Matija Mrazović kao sin seljaka-plemića i Lazar barun Hellenbacha kao jedini aristokrat. List je surađivao s dalmatinskim pristašama ujedinjenja hrvatskog teritorija među kojima su Mihovil Pavlinović, Stjepan Buzolić, Vinko Milić i drugi, a šest članaka za *Pozor* napisao je i Ante Starčević (Horvat, 2003, 172–176).

Nakon što je Sabor sazvan 15. travnja 1861. list je prerastao iz lista političkog teoretiziranja u glasilo političke stranke. Vrbančić je manje od dva mjeseca nakon što je izabran za saborskog zastupnika odstupio s mjesta glavnog urednika i prepustio ga Ivanu Perkovcu. Nije poznato što se točno dogodilo, ali pretpostavlja se da je u pitanju bio odnos prema Ugarskoj odnosno o tome kako će se list postaviti u odnosu prema članku 42. Ono što jest poznato je to da Vrbančić nije bio čovjek spreman na kompromise, da on i Strossmayer nisu bili u bliskim odnosima i da je odvjetniku smetalo biskupovo nametanje. Početkom 1862. vlasnikom lista postao je Perkovac, ali jamčevinu je, nakon što se Vrbančić u potpunosti udaljio od lista, položio Strossmayer. Od tada je *Pozor* počeo izlaziti na cijelom arku papira, dodana je rubrika posvećena vijestima iz južnoslavenskih zemalja, vanjskopolitički članci dobivaju istaknutije mjesto i redakcija je popunjena novim članovima. Također, uz list je počeo izlaziti i podlistak u kojem su izlazili feljtoni čiji je autor najčešće bio August Šenoa. Uvodnikom *Zašto se borimo*, napisanim 1. travnja 1862., u duhu *Slavenskog juga* Perkovac je najavio borbu protiv novonastalog političkog stanja te je započeo sukob sa Schmerlingovim sustavom za koji se zalagala Samostalna narodna stranka (Horvat, 2003, 176–179).

Ti su se sukobi kroz novine najviše vodili između Haulika koji je pisao za *Agramer Zeitung* i Strossmayera koji mu je odgovarao u *Pozoru*. Zbog toga je *Pozor* došao u nemilost. Primjerice, njegov suradnik Miškatović otpušten je s mjesta namjesnog učitelja, a Blažu Lorkoviću rečeno je da će, ako ne napusti list, biti izbačen iz Akademije. Prvu je banovu opomenu list dobio 6. prosinca 1863., 17. prosinca iste godine drugu, a zakon je nalogao da se nakon treće list mora obustaviti. Zadnja je opomena došla 11. siječnja 1864. i list je obustavljen na tri mjeseca. List je počeo

ponovno izlaziti nakon objavljivanja takozvanog rujanskog manifesta¹ kada su amnestirani politički osuđenici Ivan Perkovac, Ante Starčević i Eugen Kvaternik. Prvi je broj nakon stanke od dvadeset i dva mjeseca izašao 14. studenog 1865. Perkovac je vršio ulogu vlasnika i suradnika lista, a Bogoslav Šulek postavljen je za urednika. Perkovčevi članci zalagali su se za suradnju s mađaronima i nagodbu s Ugarskom, iako to više nije bila politika za koju se zalagala Narodna stranka na čelu sa Strossmayerom, što je stvaralo dodatne probleme *Pozoru*. Jedan od čimbenika promjena u listu bio je dnevnik *Svijet* o kojem će više biti riječ kasnije. Glavna je promjena bila ta da je, iako je 1. listopada preuzeo uredništvo, Perkovac već 4. prosinca 1866. odstupio s te pozicije. Od 2. siječnja iduće godine odgovornim urednikom postaje Matija Mrazović, a od 1. lipnja do zadnjeg broja 19. kolovoza, na toj je funkciji bio Šime Mazzura (Horvat, 2003, 181–195).

Kako bi se zaštitili od pokušaja bana Raucha da onemogući izlaženje, članovi Narodne stranke pokrenuli su u Beču list *Novi Pozor*. Jamčevinu za list položio je Strossmayer, a urednik lista bio je Josip Miškatović, a odgovorni urednik Franjo Ptačovski. List je imao kako financijskih tako i problema s bečkom cenzurom, a nakon izbora, Narodna je stranka shvatila koliko je hrvatski narod politički neobrazovan i koliko mu je teško pružati otpor službenoj politici. Stranka je počela apstinirati od rada u Saboru, a razmatralo se i ukidanje lista od čega se ubrzo odustalo. Nastavili su objavljivati članke koji su kritizirali bana Raucha pa im je zabranjeno slanje novina u Hrvatsku. Ta je odredba označila kraj *Novog Pozora* pa je zadnji broj objavljen 13. svibnja 1869 (Horvat, 2003, 196–197).

U Vojnom je Sisku, 1. rujna 1869. ista skupina ljudi objavila prvi, ogledni, broj lista *Zatočnik*. List je zamišljen kao jedan od instrumenata za borbu protiv nagodbe i vladavine bana Raucha. Glavni je pokretač bio Ivan Vončina koji je Miškatoviću predložio da ga pokrene nakon što je *Novi Pozor* ukinut. Saveznike je Vončina pronašao u vojnom ministarstvu koje nije bilo zadovoljna novonastalim dualizmom i nije željelo Raucha na vlasti. S time se slagao i Ivan Mažuranić, a Strossmayer se, kao i većina Narodne stranke, oslanjao na češke konzervativce. U *Zatočniku* je ubrzo počela kampanja protiv bana Raucha u obliku članaka koji su ga optuživali za korupciju. Kao odgovor, Rauch je, pod pritiskom ugarske vlade, tužio list i Matiju Mrazovića koji

¹Prema on-line izdanju Enciklopedije Leksikografskog zavoda Miroslava Krlež: „proglas kojim je 20. IX. 1865. Franjo Josip I. opozvao Veljački patent, ukinuo krnje Carevinsko vijeće, istaknuo jedinstvo Habsburške Monarhije, ali i dopustio Ugarskom i Hrvatskomu saboru predlaganje promjena.“

se očitovao kao autor članka. Sud je optužbu odbacio kao neosnovanu i tako Raucha neizravno optužio. To je dovelo do njegove ostavke 26. siječnja 1871 (Horvat, 2003, 202–204).

Ubrzo nakon Rauchova pada, vojska se okrenula protiv Vončine i najavljenog ujedinjenja Vojne krajine s civilnom Hrvatskom pa je *Zatočnik* zabranjen, a Vončina zatvoren. Prije zatvora, 7. ožujka 1871. pokrenuo je list *Branik* (prvo ga je planirao nazvati *Graničar*), a 5. siječnja 1871. u Sisku počeo je izdavati *Südslawische Zeitung-Neue Folge* koji se većinom bavio problemima Vojne krajine. Pod urednikom Vasiljom Brateljem *Branik* je 1. kolovoza 1871. počeo izlaziti u Zagrebu pod imenom *Obzor* (Horvat, 2003, 209).

Obzor je bio službeni list Narodne stranke i profilirao se kao najistaknutiji i najveći hrvatski list idućih nekoliko desetljeća. U prvom je uvodnom članku istaknuto da mu je cilj oslobođenje naroda te razvitak njegova moralna i materijalna stanja. Također je napomenuto kako će se boriti za „dvostruko narodno djelovanje, unutarnji preporod i vanjsko oslobođenje“. Šest godina kada je Mažuranić bio na banskoj poziciji, *Obzor* nije djelovao u potpunosti oporbeno zbog čega je dolazilo do neslaganja Strossmayera i predstavnika stranke koji su imali glavnu riječ pri uređivanju lista (Mrazović, Vončina, Rački), a tadašnji je glavni urednik Josip Miškatović imao ulogu posrednika. List je izazvao nezadovoljstvo kralja Franje Josipa I. kada je 1870-ih počeo pisati u korist balkanskih Slavena. Tada je u list uvedena rubrika *Hercegovački ustanak* čime se htjela pokazati važnost toga ustanka. Nakon što ban Mažuranić na to nije reagirao kako je želio Beč, protiv *Obzora* pokrenut je sudski proces (Horvat, 2003, 219–222).

4. 1. 1. Obzor pod Nezavisnom narodnom strankom

Ubrzo nakon Mažuranićeve ostavke 21. veljače 1880. i dolaska grofa Ladislava Pejačevića na poziciju bana počinje novi val mađarizacije. To je dovelo do novog raskola u Narodnoj stranci pa je Matija Mrazović sa svojim istomišljenicima osnovao Nezavisnu narodnu stranku koja je nazvana obzoraška zato što su sa sobom povukli i list *Obzor* (Horvat, 2003, 231)

Takav razvoj događaja nije odgovarao Narodnoj stranci koja je već gubila poklonike zbog jačanja Stranke prava i njihova lista *Sloboda* kao i zbog činjenice da su sudjelovali u nimalo popularnoj unionističkoj vladi pa je Vončina pokušao Nezavisnoj narodnoj stranci osporiti vlasništvo *Obzora*. Budući da je banski stol poništio odluku suda da Vončina nije u pravu, Nezavisna je narodna stranka u rujnu 1881. preko noći ukinula list i ponovno počela izdavati *Pozor*. Listu je 1885. godine vraćeno ime *Obzor*, a važnost i popularnost su mu padali kao i Narodnoj stranci (Horvat, 2003, 232).

4. 2. Ostali listovi Liberalno narodne stranke

U razdoblju nakon obustave *Pozora* njegovo je mjesto djelomično preuzeo tjednik *Naše gore list* kojem je prvi broj izašao još 5. siječnja 1861. Iako je list prvenstveno bio obiteljski zabavnik, sadržavao je i rubrike koje su govorile o društveno-političkim zbivanjima. Osnovao ga je karlovački trgovac Mijo Krešić, a list je izlazio u Zagrebu. Političke rubrike nisu bile pisane u obliku vijesti već su pisane temperamentnim i duhovitim tonom u kojem se odražavala podrška lista Liberalnoj narodnoj stranci. Zadnji je broj izašao 15. lipnja 1866. kada ga je Krešić obustavio zbog glasina da su pregovori s Ugarskom prekinuti i kada je postalo očigledno da se stranka dovela pred propast svojom neodlučnošću (Horvat, 2003, 184).

Zbog stranačkog raskola 1880. Narodna je stranka pokrenula list *Ustav* koji je izlazio od 23. rujna 1880. do 1. travnja 1881. vlasnik je bio Ivan Vončina, odgovorni urednik Bogomir Brleković, a glavni suradnik Josip Miškatović. Zbog nezavidnog položaja Narodne stranke koja je bila u vladi s unionistima, list je imao svega 200 pretplatnika. Kada je nestalo sredstava za financiranje, list je prestao izlaziti, a stranka se idućih dvadeset godina služila službenim *Narodnim novinama* koje je financirala država (Horvat, 2003, 231).

Iako je riječ o početku dvadesetog stoljeća, treba spomenuti i jedini humoristično-satirički list koji nije bio naklonjen pravašima već obzorašima. List *Satir* počeo je izlaziti 1. srpnja 1901. Uređivao ga je Marijan Derenčin pod pseudonimom Dundo Maroje. To je također prvi list u kojem je likovni umjetnik (M. C. Crnčić) istupio kao karikaturist. Vrijeme nije bilo pogodno za ovaj list pa je prestao izlaziti nakon godinu dana (Horvat, 2003, 243).

5. Listovi Samostalne narodne stranke

Kada je kralj 8. studenog 1861. raspustio Sabor zbog necentralističke politike, bečka je vlada odlučila osnovati stranku koja će se zalagati za njihove interese. Na čelu te stranke bili su tadašnji kancelar Ivan Mažuranić i nadbiskup Haulik, a članove su pridobivali tako da su pripadnicima Narodne stranke dodjeljivali razne pozicije. Neki od tih članova bili su ban Šokčević, župani Ivan Kukuljević Sakcinski i Ljudevit Farkaš Vukotinović, Ivan Vončina i Ambroz Vranyczany. Bogdanov navodi kako su svoj program ujedinjenja s Austrijom opravdali tvrdnjom da će se tako ujediniti s ostalim Slavenima pa će živjeti u većinski slavenskoj državi. Nakon četiri godine nedemokratskog proaustrijskog vladanja, došlo je do pada Schmerlingove vlade što je uzrokovalo i Mažuranićevo odstupanje s položaja kancelara nakon čega je uskoro propala i stranka. Dio

članova pristao je uz unionističku stranku koja je došla na vlast, a većina se vratila svojoj matičnoj Narodnoj stranci (Bogdanov 1958. 606–620). Stranka je za glasilo odabrala *Narodne novine*.

Narodne novine 1848. izlazile su u čak 800 primjeraka. Nakon tog plodnog razdoblja za novinarstvo i političku borbu, dolazi do sloma revolucije i ograničavanja slobode tiska. Tome je uzrok bio bečki ministar Franjo Kulmer koji je u Hrvatskoj bio inicijator kontrole novina. S njim je Ljudevit Gaj sklopio dogovor kojim su *Narodne novine* postale službene, a od 1. siječnja 1852. uz njih je izlazio i beletristički list *Neven*. Unatoč tome, Gaj je zbog pada naklade i neredovite subvencije imao financijske probleme, a zbog suradnje s vlašću izgubio je ugled kakav je imao. Od 1856. uredništvo je preuzeo Dimitrije Demetar (Najbar-Agičić 2015, 72–80). Iako je bio u sukobu s banom Šokčevićem i protivnik nagodbe s Mađarima, Gaj je sklopio novi ugovor. Ipak, ostao je vjeran ilirskom zalaganju za slavensku slogu pa je zazirao od hrvatsko-srpskih sporova koji su ojačali početkom 1860-ih. Zbog toga, Mažuranić i ban Šokčević su zatvaranje i obustavu *Pozora* uzeli kao dobar trenutak da osnuju svoj list u kojem ne će ovisiti o Gaju i njegovim pokušajima nametanja vlastitih ideja (Horvat, 2003, 180–182).

Domobran je prvi hrvatski list koji je izdavalo anonimno dioničarsko društvo u koje je bilo okupljeno desetak dioničara. Pretpostavlja se da je pri okupljanju društva glavni bio Ljudevit Farkaš Vukotinović koji je ujedno i upravljao listom i njegovim sadržajem. Službeno je urednik lista bio Đuro Deželić, a 14. svibnja 1864. izašao je prvi broj. List nikada nije dosegao popularnost i važnost *Pozora*. Problem je bio u tome što se list zalagao za nepopularnu politiku, a najistaknutiji članovi stranke bili su, Horvatovim riječima, birokratski intelektualci, i nisu htjeli pisanjem ugroziti svoj položaj. Za feljton lista pisali su Dimitrije Demetar i Ivan Filipović, a u podlistku su objavljeni prijevod Gogovljeve *Kabanice* i roman Dragojle Jarnević *Dva pira* (Horvat, 2003, 182–183).

Dnevni je list *Svijet* počeo izlaziti 3. travnja 1866. Urednik i vlasnik lista bio je Ivan Vončina, do 1865. godine član Samostalne narodne stranke, koji je poznat po tome da je u svojim novinskim člancima napadao svoje protivnike kako na temelju javnog, tako i na temelju privatnog života. Motiv za pokretanje lista bila mu je potreba da istupi protiv mađarona i Narodne stranke. List se bavio većinom unutarnjom politikom, ali u slučaju važnijih događaja, primjerice Austrijsko-pruski rat, doticao se i vanjske politike. Najvećom zaslugom lista Horvat smatra to što je ubrzao grupiranje stranaka i tako pridonio razbistravanju političke atmosfere u Hrvatskoj te je,

kao što je već spomenuto, utjecao na promjene u *Pozor*. Budući da je i sam bio svjestan svog utjecaja, Vončina je obustavio list 3. prosinca 1866 (Horvat, 2003, 192–194).

6. Listovi stranke prava

Odstupanjem Narodne stranke od narodnih interesa, pojavila se potreba za novom strankom. To je mjesto popunila Stranka prava koja je na vrhuncu moći bila 1880-ih. Vođe stranke bili su Ante Starčević, razočaran u ilirski pokret i rasplet događaja 1848./49., i Eugen Kvaternik koji je uz Starčevića izgradio temelje ideologije i programa stranke. Nakon što je stranka na izborima 1892., po režimom Khuena-Hederváryja dobila tri puta manje zastupnika nego na prošlim izborima, došlo je do konačnog raskola. Neki su članovi stranku napuštali kako bi se mogli zaposliti pod mađarskom vladom, drugi su prešli na „bezopasnu“ obzorašku stranu, a oni koji su ostali zalagali su se za pomirbu sa Strossmayerom do kojeg je došlo 1893. Takav je stav imao Fran Folnegović koji je držao većinu u stranci, a Ante Starčević, Eugen Kumičić, Josip Frank i Mile Starčević 22. listopada 1895. istupili su iz stranke i osnovali svoju. Stranka prava i Nezavisnom narodna stranka spojili su se 1903. u Hrvatsku stranku prava, a Josip Frank postao je vođa Čiste stranke prava (Bogdanov 1958. 729–761).

6. 1. Zvekan

Za razliku od zastupnika jugoslavenske ideje koji su željeli u postojećim uvjetima ostvariti što veću autonomiju cjelovite Hrvatske, a kada situacija bude povoljna, osnovati jugoslavensku državu, pravaši su, na čelu sa Starčevićem, smatrali da u Hrvatima treba probuditi nacionalnu osjećaj pripadnosti jednom narodu i tako ih mobilizirati za borbu za neovisnost. Potporu za takav stav pronalazio je u hrvatskoj povijesti i smatrao je kako rješavanje hrvatskog pitanja u okvirima koji nisu samostalni, donosi propast. Na zasjedanju Hrvatskog sabora u studenom 1865. godine, zastupnici su trebali donijeti zajednički zaključak o zajedničkim poslovima sastavnica Monarhije koji se temelje na Listopadskoj diplomi i Veljačkom patentu. U sklopu tih rasprava, Starčević je 27. siječnja 1866. održao jedan od svojih najpoznatijih govora. Ustvrdio je, između ostalog, da zakon mora biti volja naroda, sabor odbor naroda, a vladar prvi državljanin te da u doba kada nema „ničega osim pogaženih zakona i sužanjstva“, treba „braniti ugovorna, sveta prava samostalnosti naše domovine“. Usprkos tome, izglasana je adresa sa stavovima Narodne stranke što je dovelo do velikog razočaranja kod Starčevića koji je to nazvao izdajom. Ti su događaji bili preduvjeti za

pokretanje lista *Zvekan* u čijem su središtu bile tvrdnje o tome da je odluka iz 1866. izdaja te kritika „narodnjacima“ kao izdajnicima i neprijateljima domovine (Turkalj 1999, 123–129).

Prvi broj lista *Zvekan* izašao je 17. siječnja 1867. Do kraja te godine, izlazio je 1. i 15. u mjesecu, a 31. prosinca, posljednji je put, izašao kao dvobroj. U početku ga je tiskao Antun Jakić, a nakon njega, točnije već od ožujka, Dragutin Bokau. Smatra se da je list prvi urednik Marko Manasteriotti pokrenuo uz financijsku pomoć unionista zato što je tada Levin Rauch pripremao teren za Hrvatsko-ugarsku nagodbu. Manasteriotti je, osim što je bio urednik, prema Starčevićevim uputama crtao karikature. Na gornjoj se polovici naslovnice nalazio lik Zvekana što je zapravo bio prerušeni Starčević koji je po uzoru na Diogena tražio čovjeka. Na donjoj se polovici nalazila pjesma. U listu su se često mogle pronaći Starčevićeve pjesme kojima je kritizirao, ponekad i ismijavao, svoje sunarodnjake. Stihovi su često bili inspirirani Horacijem ili Ovidijevim *Metamorfozama* koje je parodirao (Turkalj 1999, 121–123).

Osim što se obračunavao s jugoslavenstvom, Starčević se u *Zvekanu*, osvrtao i na vanjsku politiku. Primjerice, u kontekstu kritike ideje slavenstva i oslanjanja na Rusiju za pomoć, navodio je Poljsku kao primjer zašto to nije dobra ideja. Što se tiče Srbije, ističe da se Hrvati moraju držati stare rimske poslovice da su tri najveća zla nerodica, pošast i susjed. Pozitivno je govorio o Francuskoj i tadašnjem vladaru Napoleonu III. Kojega je smatrao rušiteljem Svete alijanse koja je bila savez zemalja koje su smatrale da vladar vlada milosti Božjom s čim se Starčević nije slagao. Također se bavio odgojem djece zato što je to smatrao temeljem očuvanja buduće hrvatske države (Turkalj 1999, 150–155).

„Starčević je sa *Zvekanom* pokazao političku, publicističku snagu satire, otkrio koliko je podesno oružje za rušenje autoriteta, jer autoritet počinje umirati kada postane smiješan. Antiautoritativnoj stranci, kao što je pravaška, zbog toga su satira i humor glavno sredstvo propagande“ (Horvat 2003, 237).

6. 2. Ostali pravaški listovi

Iako prvi pravaški list *Zvekan* nije postigao uspjeh već je prestao izlaziti nakon manje od godinu dana nakon prvog broja, prvaci Stranke prava, zalagali su se za ponovno pokretanje novina. Budući da je Starčević prvotno bio protiv, glavni pokretači bili su Eugen Kvaternik i imućni zagrebački odvjetnik dr. Matok (Horvat, 2003, 205). Suradnici su Starčeviću „zamjerali njegov starinski jezik, neotesanost izražavanja, vrijeđanje protivnika. Starčević je uopće bio protiv pisanja, jer njime da

uopće neće nikoga predobiti, ljudi ne umiju čitati, nauk ih se ne prima, ne mogu biti ni bolji ni gori nego što jesu“ (Horvat, 2003, 205–206).

Proces pokretanja novog lista počeo je 17. listopada 1868. kada je podnesena molba za izdavanje. Prvi je svezak lista *Hervat* izašao 20. studenog iste godine. Taj je dvomjesečnik bio prva potpuna politička revija u Hrvatskoj. Izašlo je šest svezaka na 48 stranica, a uvodnik je pisao Starčević. Horvat napominje kako je to bilo glasilo idejne skupine a ne stranke te da je imao revijalan karakter. Iako je list bio namijenjen inteligenciji, većinom su ga čitali mladi. Budući da je Matokova motivacija da financira list bila potaknuta željom za položajem u društvu kojim će se moći priključiti političkom životu, kada su mu Starčevićevi stavovi postali preradikalni, došlo je do raskola (Horvat, 2003, 205–207).

Kada je Matok zabranio da itko dalje izdaje list koji je financirao, Starčević je sljedbenik Vjekoslav Bach 20. srpnja 1869. pokrenuo novi list *Hervatska*. Za list su pisali Kvaternik i Starčević. Kvaternikova brošura *Riječ u zgodno vrijeme* i Starčevićeva *Nekolike uspomene* iz 1870. s listovima *Hervat* i *Hervatska* čine idejnu cjelinu. Sve su to bile pripreme za Rakovičku bunu nakon čijeg je neuspjeha 1871. na neko vrijeme Stranka prava prestala s radom, a Starčević zatvoren. Ranije te godine prestaje izlaziti i list *Hervatska*. Bach je rekao da je tome razlog neizvjesnost u kojoj se nalazilo uredništvo, ali kasnije je priznao da je list imao mali broj pretplatnika i nije vjerojatno da bi mogao opstati (Horvat, 2003, 207–208).

„List za politiku i narodne interese“ *Sloboda* počeo je izlaziti 1. srpnja 1878., izlazio je tri puta tjedno, pokretač lista bio je Ante Starčević, a odgovorni je urednik bio Gavro Grünhut. Neki od suradnika na listu bili su tada mladi pisci Ante Kovačić, Eugen Kumičić i August Harambašić. Horvat smatra da je pojavom tog lista uslijedilo desetljeće pravaškog novinarstva koje je davalo beskompromisnu borbenost hrvatskom novinarstvu i uspjelo oblikovati psihološki profil narodnih masa (Horvat, 2003, 228–229).

Još jedan od pravaških satiričnih listova bio je *Vragoljan*. Taj je polumjesečnik počeo izlaziti 1. srpnja 1881. u Bakru. Izdavao, uređivao, i vjerojatno ilustrirao, ga je Rudolf Desselbrunner. Osim što je u gotovo svakom broju list veličao Starčevića, također je slavio urotu Zrinskih i Frankopana te tako naglašavao protubečki stav Stranke prava. List je prestao izlaziti ubrzo nakon što je 6. svibnja 1886. Desselbrunner bio osuđen na zatvor. Zadnji sačuvan broj datira 20. srpnja 1886 (Horvat, 2003, 237).

Neko vrijeme nakon što je *Sloboda* počela izlaziti u Zagrebu i u doba kada je Khuen-Hederváry pokušavao slomiti pravaški pokret, u Zagrebu je počeo izlaziti niz satiričkih pravaških listova. Prvi od tih bio je *Bič* koji je pokrenuo Gavro Grünhut. Izlazio je od 1. studenog 1883. do 1885 godine. Nakon njega, 1886., izlazio je *Novi Bič* pod uredništvom Nestora Potočnjaka. Od 8. rujna 1885. do 25. svibnja 1886. izlazio je *Trijes*. Još neki listovi su: *Osa* i *Ćuk* (Horvat, 2003, 238).

7. Zaključak

Novinarstvo je od svojih prvih oblika i verzija bilo usko povezano s politikom, a u moderno se doba, pogotovo dvadesetom stoljeću, počelo baviti i drugim aktualnim događanjima. Kao što je navedeno, nakon nekoliko više ili, češće, manje uspješnih pokušaja, na hrvatskome su se području urednici opredijelili za izdavanje stranački pristranih novina. Jedan od razloga za takvu odluku svakako je to da su takve novine imale osiguranu financijsku podršku pa, dok je stranka imala svoje poklonike, mogućnost propadanja bila je manja. Također, česta je bila pojava da su novine pokretali i uređivali sami osnivači i vođe stranaka te tako osigurali da do čitatelja dolaze vijesti uobličene njima u korist. U dvadesetom se stoljeću pojavom globalizacije, oblik novinarstva promijenio i prilagodio novim interesima društva pa je tako politika postala samo jedna od tema o kojima pišu. Do danas su se dnevni listovi, ali i druge novine, još više odvojili od originalne posvećenosti politici i posvetili tabloidnim „žutim“ temama. Također, zbog moderne tehnologije sve je više površnih vijesti umjesto razrađenih komentara ili izvještaja kojima se opisuje neki događaj. Na kraju, može se zaključiti da je najsličnija stvar između novina devetnaestog stoljeća i modernog doba to što i dalje nisu u potpunosti objektivne nego se, zbog neizbježnog ljudskog faktora, priklanjaju jednoj političkoj opciji.

Popis literature

BOGDANOV, Vaso, *Historija političkih stranaka u Hrvatskoj: od prvih stranačkih grupiranja do 1918.*, Novinarsko izdavačko poduzeće, Zagreb, 1958.

BULLA, David W., *Party press era*, Encyclopedia Britannica on-line izdanje (<https://www.britannica.com/topic/party-press-era>, pristup 12. 5. 2019.) 2014.

HORVAT, Josip, *Povijest novinstva Hrvatske: 1771.-1939.*, Stvarnost, Zagreb, 2003

NAJBAR-AGIČIĆ, Magdalena, *Povijest novinarstva: kratki pregled*, Ibis grafika, Zagreb, 2015.

Rujanski manifest. U: *Enciklopedija Leksikografskog zavoda Miroslava Krleža*. URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=53679> (pristup 28. 5. 2019.)

TURKALJ, Jasna, „Zvekan - humor, satira i karikatura kao sredstvo pravaške političke propagande“, *Povijesni prilozi* XVIII (1999.), 121–160.

Sažetak

U radu je iznesen kratki pregled novina dviju najvažnijih i najistaknutijih stranaka na području Hrvatske u drugoj polovici devetnaestog stoljeća. Iznesena su načela Narodne stranke i Stranke prava te listovi u kojima su ih prenosile građanima. Također je kao uvod u temu dan kratki pregled pojave novinarstva u Hrvatskoj te pregled razdoblja stranačkog novinarstva u Sjedinjenim Američkim Država, takozvani *party press era*.

Ključne riječi: Narodna stranka, *Obzor*, Stranka prava, *Zvekan*, novine